

مقدمه

هنر در دوران پیشامدرن، جاری و ساری در زندگی مردم و بخش جدایی‌ناپذیر آن بود؛ چه این‌که اساساً بسیاری از پیشه‌ها و صنایع آن دوران را - ذیل اصطلاح امروزین صنایع دستی - جزو هنر و بلکه نمونه‌های اعلای آن می‌دانند. صناعی که با آفرینش لوازم روزمره، نه در حاشیه گالری‌ها و موزه‌ها، بلکه در متن رایج و عامه زندگانی مردم ما جریان داشت. و البته شعر و ادبیات غنی آن روزگار نیز متن مکتب‌خانه‌های آموزشی و نقل محافل شب‌نشینی بود.

با ظهور مدرنیته اما زیبایی‌شناسی و آفرینش هنری در مغرب زمین، سمت و سویی تجرید شده از معانی و متناسب با تکلف‌ها و تنزه‌های روشنفکرانه و اشرافی پیدا کرد. معناداری قابل فهم در آثار و تولیدات هنری، به سُخره گرفته شد و آفریش و ادراک زیباشناختی، به جمع خاص مخاطبان تحصیل‌کرده در این فضا، محدود گردید.

اما در همان میان، برخی مدیوم‌ها و فرم‌های هنری که قابلیت جذب گسترده مخاطب عام و تبدیل شدن به صنعت - فرهنگ را داشتند، به‌خوبی توسط گردانندگان صحنه سیاست و اقتصاد، شناسایی شدند و به خدمت در آمدند. حجم آثار تولیدشده سینمایی، و نیز رمان‌ها و آهنگ‌ها در طول

قریب به یک قرن اخیر، در کنار میزان سرمایه‌گذاری هنگفت و سرسام‌آور، و تأثیرگذاری بالا و جذب سود و مخاطب بسیار، نشان از ظهور یک فرصت عظیم در انتقال و رقابت فرهنگی داشت.

حال آن‌که در جهان اسلام، بیشتر شاهد انفعال در برابر این اتفاقات بعد از مدرن بوده‌ایم تا ابتکار. هرچند که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، قدم‌های مهمی برای تولید و ترویج هنر دینی برداشته شد و برخی آثار ماندگار نیز به منصفه ظهور رسید و می‌رسد، اما واقعیت این است که همچنان از مسیر هم‌وردی با جریان قدرتمند رقیب، عقب هستیم.

آن‌چه که در این میان بیشتر به حوزه‌های علمیه مربوط می‌شود، حل معضلات فکری و ابهامات نظری هنر بوده و هست. مطالبه‌ای که بارها از سوی بزرگان انقلاب و حتی هنرمندان متعهد ابراز شده و علیرغم تمامی زحمات پژوهشگران و اساتید حوزه، همچنان و هنوز پاسخ‌های درخور و کافی نیافته است. به‌ویژه آن‌که گاه پاسخ‌دهندگان در شناخت موضوع و درک «زبان هنر» و قواعد زیباشناختی فرم، توفیق چندانی نداشته و هنر را به مثابه چیزی مانند یک بلندگو که صرفاً ابزاری آماده و ثابت برای محتوایی فاش و خطابی است، فرض کرده‌اند.

مسائل نظری هنر دینی البته به‌لحاظ منابع و پرسش تحقیق، گاه در زمره حکمت هنر و فلسفه هنر قرار می‌گیرد که بیشتر بر مبنای منابع فلسفه و عرفان اسلامی و نیز تفاسیر آیات الهی، پژوهش‌هایی برای بیان شاخصه‌های هنر متعالی صورت می‌دهد. اما برخی پرسش‌ها نیز از منظر فقهی و بیشتر برای بیان خطوط قرمز و پرهیز از آن‌هاست. به‌ویژه آن‌که در یک جامعه دینی و حاکمیت دینی، تصمیم‌گیری و قانون‌گذاری و تولید هنری نمی‌تواند بی‌اعتنا به این خطوط قرمز باشد.

شاید به جرأت بتوان ادعا کرد که بخش قابل توجهی از ابهامات و گره‌های پیش روی ما در عرصه هنر، از سنخ مسائل فقهی باشد. به همین منظور و با توجه به آن‌که فقه هنر، بخش مجزاً و متمرکزی از تحقیقات و توجهات فقهی را به خود اختصاص نمی‌داده است، همایش فقه هنر، آغاز به کار کرد. این همایش برای آن‌که قدمی جدی در مسیر توسعه و تعمیق پژوهش‌های فقهی در زمینه هنر باشد، محورهای جدید و به‌روز را احصاء نمود و سفارش مقالات به اساتید و صاحب‌نظران حوزوی را در دستور کار قرار داد.

مدرسه اسلامی هنر البته از چند سال پیش، گروه «فقه هنر» را راه‌اندازی و لجنة‌های هفتگی مباحثات مستمر - که برونداد آن در قالب درس خارج فقه هنر ارائه می‌گردید - را تأسیس کرده بود. اما پس از برگزاری چهار سال جلسات بحث و درس خارج فقه هنر و انتشار کتاب‌های خروجی آن، نیاز به یک حرکت جمعی و همه‌گیر که توسط نخبگان و اساتید حوزه سازمان‌دهی شود، بیشتر احساس می‌شد. لذا تصمیم بر اجرای جدی و گسترده همایش فقه هنر گرفته شد.

هیئت علمی همایش در اردیبهشت ۱۳۹۴ و به ریاست حضرت آیت‌الله ابوالقاسم علی‌دوست تشکیل گردید و جنبه‌های علمی - محتوایی کار با مدیریت ایشان و بهره‌گیری از اساتید متعدد و شناخته‌شده در حوزه علمیه به پیش رفت. خوشبختانه علمیّت و جدیّت ایشان، الطاف و عنایات الهی را در جلب نظر نخبگان و اساتید حوزه به‌دنبال داشت و آثار و مقالاتی شایان توجه و پژوهش‌هایی بدیع و راهگشا، در اختیار دبیرخانه همایش قرار داد. دبیرخانه علمی همایش فقه هنر در مدرسه اسلامی هنر، با افتخار پیگیر به ثمر رساندن تمامی این تلاش‌ها و برنامه‌ریزی‌ها بوده و هم‌اینک نیز

چکیده مقالات برگزیده همایش را پیش روی علاقمندان و اندیشمندان گذاشته است. إن شاء الله به زودی کتاب مقالات برگزیده همایش نیز رونمایی خواهد شد.

در پایان لازم می‌دانیم از حمایت‌ها و تشویق‌های تمامی عالمان و فرهیختگان این مرز و بوم - و به‌ویژه عنایت خاصی که مقام معظم رهبری اظہار فرمودند - کمال تشکر و امتنان را داشته باشیم.

همچنین از دفتر تبلیغات اسلامی که زحمت برگزاری همایش را - با تمامی مشکلات آن - عهده‌دار گردید و در بخش تأمین هزینه‌های علمی - محتوایی هم مشارکت داشت. نیز از شورای فرهنگ عمومی کشور که از همان ابتدا با درک اهمیت و ضرورت مسئله، پشتیبانی‌های لازم را تقبل کرد.

امید آن‌که حاصل این تلاش جمعی و پرشور، جرقه‌ای باشد برای آغاز یک جریان علمی مستدام و متین، به سمت تعمیق و توسعه پژوهش‌های فقهی و نظری هنر.

و من الله التوفیق

معاونت پژوهش مدرسه اسلامی هنر

دی‌ماه ۱۳۹۴

فصل اوّل:

فلسفہ فقہ و ہنر

حکم اولیه فعل هنری و بررسی احکام عارضی آن

آیت الله ابوالقاسم علیدوست^۱

چکیده:

آیت الله ابوالقاسم علیدوست در این گفتگو، ابتدا به تبیین چیستی هنر، فقه و معنای اضافی فقه به هنر می‌پردازد و سپس وارد بحث فقهی درباره هنر در جنس عالی آن - فارغ از تعینات مختلف در فرم‌های گوناگون هنری - می‌شود. بنا به استدلال و دیدگاه ایشان، فعل هنری دارای حکم «استحباب شرعی» است. البته این حکم، بنا به عروض شرایط ثانوی بر اساس محتوای ارائه شده یا دیگر عوارض، ممکن است به سمت وجوب یا حرمت و کراهت، تغییر یابد. کما این‌که در برخی تعینات و فرم‌های خاص هنری، احکام متفاوتی وجود دارد.

ایشان در ادامه، وارد بحث درباره برخی تعینات و فرم‌های خاص هنری می‌شود که بنا به ادله، احکام متفاوتی در تراث فقهی پذیرفته‌اند. از جمله تصویرگری و مجسمه‌سازی که بنا به نظر مصاحبه شونده، صرفاً در شرایط تعظیم و تقدیس متعبدانه، حکم حرمت دارد و الا ذیل همان حکم اولی (استحباب) و ثانوی (وجوب، حرمت، کراهت و استحباب ثانوی) قرار خواهد گرفت.

همچنین در باب غنا، بر اساس مبنای «تبیین دو سویه»ی همزمان آیات و روایات نسبت به هم، قائل به حرمت در صورت دربرداشتن محتوای اضلال‌گر و دروغ می‌شود. در واقع، صوت مترجّع مطرب را در صورت عدم شمول بر چنین محتوایی، بلاشکال می‌داند.

۱. دبیر علمی همایش و استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

ایشان در انتهای گفتگو نیز بحثی پیرامون تکلیف حکومت اسلامی در ترویج و تحدید هنرها ارائه می‌دهد که عمدتاً بر محور غلبه ادله مبین لزوم تأمین مصالح تکمیلی و تحسینی شهروندان بر برخی ادله مفسد و معاصی می‌چرخد. لزوم مذاق‌سازی به اعراض از پدیده‌های هنری حرام در میان مردم از سوی حاکمیت، محور دیگری است که توسط ایشان مورد تأکید قرار می‌گیرد.

این گفتگو متضمن نکات ریز و درشت فراوانی است که علاقمندان و اندیشمندان را به مطالعه آن توصیه می‌کنیم.

موضوعات و ملاکات حکم در فقه هنر

آیت‌الله محمد جواد فاضل لنکرانی^۱

چکیده:

آیت‌الله محمد جواد فاضل لنکرانی در این گفتار اختصاصی، ابتدا درباره لزوم تغییر نگاه به هنر سخن می‌گوید که از شکل صرفاً یک ابزار تجمل، به صورت یکی از ضرورت‌های حیات اجتماعی امروز درآمده است. سپس با قراردادن فقه هنر در ذیل فقه اجتماعی (و نه فقه فردی)، موضوع و ملاکات این بخش از فقه را متفاوت از موضوع و ملاکات فقه فردی می‌داند؛ به گونه‌ای که چون بخش عمده فقه اجتماعی، غیر تعبّدی است، ملاکات احکام آن هم باید استخراج و براساس آن‌ها نظردهی شود.

ایشان در ادامه همین بحث، با اشاره به این‌که برخی عناوین موجود در روایات، به صورت استقلالی مدّ نظر شارع نبوده و ذیل عنوان دیگری واقع می‌شده‌اند که در واقع همان عنوان مافوق، موضوعیت داشته، غنا و مجسمه‌سازی را نیز از همین قبیل معرفی می‌کند. یعنی غنا و مجسمه‌سازی اگر ذیل عنوان «لهو الحدیث»، «إضلال عن سبیل الله»، «قول زور» و ... قرار گیرد، حرام خواهد بود و فی‌نفسه، حرمتی ندارد. کما این‌که نی و بریط و مزمار و سایر آلات نوازندگی هم اگر ذیل عنوان «آلت لهو» واقع شود، حرام است و در غیر این صورت، خود همین عناوین، حکم حرمت ندارند. گوینده در انتهای گفتار، بحثی نیز در باب اهمیت قصدها و دواعی در اجراءهای هنری ارائه می‌دهد که قصد نمایش‌گری و بازی‌گری را - به عنوان قصد و انگیزه رایج و شایع در عالم هنرهای نمایشی - سبب خروج اجراء هنری از ذیل برخی احکام مربوط به زن و مرد می‌داند.

۱. استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

صدور فتوا بر اساس نگاه استقلالی به جنس هنر

آیت‌الله سیدمصطفی محقق داماد^۱

چکیده:

آیت‌الله سید مصطفی محقق داماد در این گفتار، ابتدا به این نکته می‌پردازد که منظور از «فقه هنر»، نباید احکام مربوط به مصادیق و فرم‌های خاص هنری (مجسمه‌سازی، موسیقی، شعر و ...) باشد؛ بلکه یک نگاه استقلالی به هنر - بما آنه هنر - لازم است که در زاویه نگاه هیچ‌یک از فقیهان، وجود نداشته است.

ایشان در ادامه با ارائه تعریفی از جنس هنر، به بیان برخی خصوصیات مشترک در فعل هنر که ممکن است دربردارنده حکم شرعی باشد، می‌پردازد. وی در این زمینه، دخالت قوه خیال در هنر را مثال می‌زند که ممکن است در نگاه عده‌ای به آمیختگی هنر با کذب و دروغ بینجامد. گوینده در این بخش، با ارائه توضیحاتی، بین دروغ و مجاز هنری تمییز می‌گذارد.

ایشان سپس با ارائه توضیحاتی درباره اهمیت هنر برای جذب به الهیات و دین، امکان صدور فتاوی مشوق فقهی جهت استفاده و ترویج هنر در این مسیر را بعید نمی‌داند. بلکه مطلق هنر - ولو در مقام بیان و ترویج محتوای دینی هم نباشد - می‌تواند از این حیث که به شکوفایی استعدادها و رفع نخوت و افسردگی اجتماعی و تزریق نشاط در جامعه می‌انجامد، یک فعل مستحسن شرعی دانسته شود.

۱. عضو هیئت علمی حقوق دانشگاه شهید بهشتی و عضو پیوسته فرهنگستان علوم ایران

جایگاه علم فقه در شناخت هنر اسلامی

سیدرضی موسوی گیلانی^۱

چکیده:

از جمله سوالات مهم در نسبت میان فقه و هنر این است که علم فقه در شناخت هنر اسلامی چه جایگاه و موقعیتی دارد؟ آیا فقه در تبیین و تشخیص ویژگی‌های هنرهای اسلامی و سبک و اسلوب آن‌ها، جایگاهی دارد و آیا با فقه می‌توان به تبیین و تعریفی از فرم و محتوای هنرهای اسلامی و عناصر و ویژگی‌های مشترک هنر اسلامی دست یافت، یا این‌که علم فقه با بیان قلمرو حلال و حرام در فعل مکلف، امری لازم است که مسیر مجاز و مشروع حرکت هنرمند مسلمان را بیان می‌دارد، ولی جدای از شناخت قلمرو مشروع و مجاز هنرهای اسلامی، برای تبیین ویژگی‌ها و خصوصیات هنرهای اسلامی - در فرم و محتوا - کافی نیست و نمی‌توان بدان بسنده نمود؟

به نظر می‌رسد علم فقه با تعیین حدود و چارچوب‌هایی که پیش روی هنرمند می‌گذارد، به منزله آغاز حرکت به سوی تعریف هنر اسلامی است. اما ترسیم و توصیف خصوصیات هنر اسلامی را باید از دیگر تعالیم دینی انتظار داشت؛ یعنی خصوصیات، سبک و سیاق و شیوه هنر اسلامی را می‌توان از قرآن، روایات یا سنت اعتقادی و عرفانی استخراج نمود و بر این اساس، تعریفی پیشینی از هنرهایی که با روح تعالیم اسلامی سازگاری دارد، ارائه داد.

واژگان کلیدی: فقه، هنر، فرم، محتوا.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه ادیان و مذاهب قم

هنرهای شریعت‌بنیاد در تاریخ و تمدن اسلامی

مصطفی سیاسی^۱

چکیده:

رویکردهای موجود در بررسی تاریخ هنر اسلامی عمدتاً معطوف به نظرگاه صرف تاریخی شامل معرفی آثار و هنرمندان توأم با شناسایی مکاتب بوده یا از نظرگاهی فلسفی و عرفانی به تحلیل سیر هنرها و تحولات هنری معنا بخشیده‌اند. بررسی اجمالی تجارب هنری در تاریخ و تمدن اسلامی ذیل مفهوم هنر شریعت‌بنیاد صورت‌بندی و درکی متفاوت در اختیار می‌نهد که نهایتاً به سه نحوه مواجهه با گونه‌های هنری و آثار منتهی می‌شود. از آنجایی که هنر شریعت‌بنیاد هنرها را از حیث میزان ارتباط و اتصال به ادله شرعی در بستر تاریخی و حکمی - کلامی می‌سنجد، موضع شریعت در سه رویکرد تشویقی، اصلاحی و اکراهی قابل صورت‌بندی است. هنر تلاوت و خوشنویسی ذیل رویکرد تشویقی، هنرهایی چون شعر، نقاشی و معماری هم با رویکرد اصلاحی تبیین‌پذیرند. در این بین مجسمه‌سازی و موسیقی نیز در رویکرد اکراهی شریعت قرار می‌گیرند. تشویق، اصلاح و اکراه شریعت تابعی از رجوع به متن، تاریخ و دلایل حکمی - کلامی آن می‌باشند.

واژگان کلیدی:

هنر شریعت‌بنیاد، تمدن اسلامی، هنر اسلامی، رویکرد عرفانی، رویکرد فقهی.

۱. دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان.

بررسی زمان‌مندی احکام منصوص هنر

عبدالحسین مشکانی^۱

چکیده:

اثرگذاری هنر در دنیای امروزین باعث شده است که نگاه‌های متدینین به سوی فقه معطوف شود، تا نظرگاه فقه را در مورد هنرهای منصوص و یا هنرهای جدید بیابند. آیا نگاه فقه به هنر و مصادیق آن، نگاهی سلبی است؛ کما این‌که در بدو امر و با توجه به کارکردها و معانی جدید هنر به ذهن تبادر می‌کند، یا این‌که اگر ایجابی نباشد، لزوماً سلبی هم نیست؟

این نوشتار در پی آن است تا با مروری بر ادله و نصوص و نیز نظرگاه فقها در مورد هنرهای منصوص - مانند غنا و موسیقی، تصویرگری و مجسمه‌سازی و احیاناً شعر و شاعری - ذاتی‌بودن احکام آن‌ها یا زمان‌مندبودن‌شان را مورد بازخوانی قرار دهد.

نویسنده پس از بیان مقدماتی در باب نحوه تأثیر تحولات زمان بر احکام، به بررسی ادله دو باب غنا و تصویر وارد می‌شود و در نهایت به این نتیجه می‌رسد که حرمت مشهور در این دو باب، به صورت ذاتی و مطلق به موضوعات‌شان تعلق نگرفته‌اند. مقاله با اثبات ذاتی‌نبودن حرمت این دو مصداق هنر، نتیجه می‌گیرد که احکام منصوص در این باب، زمان‌مند بوده و به حسب قیود و شرایط خاص، عارض شده است.

واژگان کلیدی: هنر، حرمت ذاتی، زمان‌مندی احکام، غنا و موسیقی، مجسمه‌سازی، تصویرگری.

۱. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، دانشجوی دکتری فلسفه علوم اجتماعی، دانشگاه باقرالعلوم علیه‌السلام

تحلیل جایگاه عرف در موضوع‌شناسی و مصداق‌شناسی فقه هنر

محمد عشایری منفرد^۱

چکیده:

عرف یکی از نهادهای پیرافقه‌ای است که ارتباط وثیقی با فقه فریقین دارد و در حوزه فقهی امامیه در سال‌های اخیر فیلسوفان فقهات از جایگاهی که این نهاد در مراحل مختلف فقهات دارد، بحث‌هایی کرده‌اند. از این میان به کتابهایی مانند درآمدی بر عرف و کتاب فقه و عرف می‌توان یاد کرد.

پژوهندگان این عرصه در پژوهش‌هایی که پیشتر به انجام رسانده‌اند، ماهیت عرف و محدودیت‌های کاربری آن را در فقهات امامیه تا حدودی مشخص کرده‌اند، اما مراحل مختلف فقهات را از یکدیگر باز تفکیک نکرده‌اند و آن را به وضوحش واگذاشته و گذشته‌اند. همین واگذاری موجب بروز ابهام‌هایی در تبیین مسأله و اثبات دیدگاه‌ها شده است.

از دیگر سوی موضوعات فقهات هنری ویژگی متمایزی دارند که در فقهات هنر، اهمیت نگاه‌های عرفی به آن‌ها را بیشتر می‌کند. این رساله در صدد است جایگاهی را که نهاد عرف در فرایند فقهات، به‌ویژه فقهات موضوعات هنری دارد، تبیین کند. برای تبیین این جایگاه، به‌ناچار باید ابتدا به بازتفکیک مراحل فقهات هنر اقدام کرده، سپس جایگاه عرف را تنها در دو مرحله‌ی موضوع‌شناسی و مصداق‌شناسی بررسی کند.

برخلاف انگاره رایجی که نه تنها در ذهن آشنایان فقهات، بلکه حتی در ذهن ویژه‌دانان فقهات وجود دارد و جایگاه عرف را به موضوع‌شناسی

۱. دانش‌آموخته سطح ۴ و استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم

محدود می‌داند، این تحقیق نشان داده است که عرف حتّی در تحلیل
اجتهادی پاره‌ای از مصادیق که ورود فقیه به آنها بایسته است نیز جایگاه
ارزشمندی دارد.

واژگان کلیدی:

عرف، فقاہت، مراحل فقاہت، موضوعات هنری، موضوع مستنبط.

فصل دوّم:

فقه و هنر (موضوعات جدید)

تأثیر نوع حاکمیت در گستره حلیت و حرمت احکام هنر: درآمدی بر نظریه «تغییر احکام در پرتو تغییر نظام حاکم»

عباسعلی مشکانی سبزواری^۱

چکیده:

تأثیرپذیری احکام و موضوعات از حکومت و نوع حاکمیت، خصوصاً در زمانی که فقه و احکام بر مصدر حکومت نشسته‌اند، از جمله پرسش‌های بنیادین حوزه فقه و اجتهاد است. انحای گوناگونی از تأثیرپذیری احکام و موضوعات از حکومت قابل تصویر است. آنچه در این میان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، تأثیر حکومت بر عناوین اولی احکام است. به نظر می‌رسد این مهم در قالب نظریه «تغییر احکام در پرتو تغییر نظام حاکم» که مهمترین فرآورده نظریه زمان و مکان امام خمینی به شمار می‌رود، قابل اثبات است.

مقاله حاضر تلاش می‌کند با روش تحلیلی-تبیینی و از طریق واکاوی ضرورت و اهمیت حکومت و نیز مناسبات وثیق فقه و احکام با مقوله حکومت، و از کانال گفتمان رویکرد حکومتی به فقه (مشخصاً فقه هنر) به اثبات این مهم بپردازد.

واژگان کلیدی:

فقه حکومتی، فقاہت حکومتی، تأثیر حکومت بر احکام، زمینه احکام.

۱. دانش آموخته حوزه علمیه قم

چیستی آفرینش‌های هنری و ادبی و چرایی حمایت حقوقی از آنها

محمود حکمت نیا^۱

چکیده:

آفرینش‌های ادبی و هنری، اموری هستند که از خلاقیت افراد در ذهن پدید آمده و متضمن پیام صریح یا ضمنی پدیدآورنده به دیگران است. پس از ورود فناوری تولید و تکثیر انبوه محصول فکری به زندگی اجتماعی و اقتصادی شدن تولید، کار فکری و هنری به فعالیتی ارزشمند و اقتصادی تبدیل شد. با توجه به این امر، این پرسش مطرح گردید که ماهیت حقوقی آفرینش‌های فکری در حوزه اقتصادی چیست و شیوه حمایت از آن کدام است؟

نوشتار حاضر تلاش می‌کند با مرور بر ادبیات موضوع، ضمن شناخت موضوع، راه‌حلهایی را متناسب با ادبیات فقهی بررسی نموده و در پایان با تحلیل مشکل، ابتدا مفاد قاعده حقوقی مورد نظر را بررسی کرده و در ادامه، مشروعیت آن را در ساختار نظام حقوقی اسلام بررسی کند.

واژگان کلیدی:

آفرینش فکری، مفاد قاعده حقوقی مالکیت فکری، ادله مشروعیت مالکیت فکری، امور هنری

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مطالعه تطبیقی ابعاد حقوقی حمایت از آثار هنری در نظام حقوق مالکیت فکری

سیدحسن شبیری زنجانی^۱

چکیده:

با وجود اهمیت ویژه آثار هنری در نظام فعلی کپی رایت - به عنوان یکی از دو موضوع اصلی این نظام -، پیشینه شروع حمایت حقوقی از این دسته آثار فکری به مدت‌ها پس از آغاز حمایت از آثار ادبی (همچون کتاب) بازگشت می‌کند. بر خلاف رویه جاری بسیاری از کشورها مانند فرانسه که قلمرو حمایت را به هر گونه مصداق اثر هنری توسعه داده‌اند، عنایت قانون‌گذار به این مقوله از آثار فکری، از زمان آغاز حمایت در قرن ۱۸ تا قرن ۲۰ به صورت تدریجی و مورد به مورد بوده است که اولین مصداق قانونی آن در قانون حمایت از آثار حکاکی انگلستان جلوه‌گر شده است. بدیهی است دلایل و مبانی حمایت مصداق به مصداق (و نه کلی) قانونگذار از آثار هنری مستلزم مطالعه فلسفی و تاریخی در این حوزه است.

از آنجایی که قوانین بسیاری از کشورها از جمله ظاهر قانون فعلی کپی رایت ایران، تنها از آثار هنری حمایت می‌کند که مورد تصریح قانون‌گذار قرار گرفته شده باشد (نظام‌های دارای فهرست فراگیر و بسته)، از این رو شناسایی دسته‌بندی‌ها و مصادیق آثار هنری مذکور در قانون بسیار با اهمیت است. به ویژه اینکه قانون‌گذار در دسته‌بندی‌هایش، الزاماً از طبقه‌بندی‌های رایج در هنر معاصر پیروی نکرده است. از سوی دیگر تعیین معیارها و نیز انطباق شرایط کلی شکلی و ماهوی حمایت در نظام کپی

۱. عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه قم

رایت همچون شرط تثبیت اثر و شرط اصالت بر برخی از آثار هنری با چالش‌هایی مواجه است که نیازمند بررسی‌های عمیق حقوقی است. به علاوه یکی دیگر از ابعاد تاحدودی ناشناخته و قابل بحث در این خصوص، حقوق مادی و معنوی پدیدآورنده اثر هنری و استثنائات و محدودیت‌های آنها است. همچنین از دیگر موضوعات بحث‌انگیز، چگونگی حمایت حقوقی از آثار هنری خاص مانند نقشه قالی، هنرهای جدید معاصر، صنایع دستی و آثار فولکلور و سایر آثاری است که این امکان حمایت از آنها هم در قالب نظام کپی رایت و هم در قالب طرح‌های صنعتی فراهم می‌باشد.

تحقیق حاضر کوششی جهت بررسی و پاسخگویی به تمامی ابعاد حقوقی مسائل و موضوعات یادشده است. پژوهش حاضر با مطالعه تطبیقی نظام‌های مختلف حقوقی کشورها و نیز مقررات بین‌المللی در صدد موضوع‌شناسی عمیق و دقیق و نیز احکام‌یابی حقوقی آن در نظام حقوق مالکیت فکری است.

با توجه به اینکه یکی از خلاءهای جدی در پژوهش‌های فقهی-حقوقی در موضوعات نوپیدا، عدم آگاهی دقیق و شناخت کافی از موضوع مربوطه و نیز احکام حقوقی مترتب بر آن است که این امر می‌تواند تأثیر منفی بر نتایج فقهی، به ویژه بر احکام فقهی آنها داشته باشد، امید می‌رود این پژوهش توانسته باشد به سهم خود گامی هر چند کوچک جهت روشن شدن دقیق ابعاد مختلف حقوقی موضوع یادشده برداشته باشد تا امکان بررسی دقیق تر ابعاد فقهی را برای فقه‌پژوهان بیش از پیش فراهم آید.

واژگان کلیدی: اثر هنری، حقوق مادی، حقوق اخلاقی، شرط اصالت، فهرست فراگیر، دسته‌بندی آثار هنری، شرط تثبیت.

آزادی مطلق در تولید و نشر آثار هنری ادبی (رمان، داستان و شعر): آری یا نه؟

جواد فخارطوسی^۱

چکیده:

مقاله برای پاسخ‌گویی به این اشکال مهم نگاشته شده است که اگر گستره ضوابط و قیود مختلفی که برای آزادی بیان مطرح می‌شود، تولید آثار ادبی همچون رمان و داستان و شعر را هم دربرگیرد، جلوی خلاقیت و پرواز روح هنرمند گرفته می‌شود.

نویسنده به جای پاسخ سنتی و معمول که ضمن تاکید بر ضرورت مراعات قیود و خطوط، آن را لازمه پذیرش موازین فقهی می‌شمارد، فرضیه‌ای را معرفی کرده است که بر مبنای آن، به استناد موازین فقهی می‌توان اجازه تولید و نشر آثار ادبی را به صورت آزاد (مطلق) و بدون مراعات خطوط و قیود آزادی بیان، صادر نمود. براساس فرضیه نویسنده، کافی است در تولید اثر ادبی، عنصر تعیین حذف گردیده و به جای اشخاص و جوامع و دین معین، از اشخاص و جوامع و آیین‌های نامعین و مبهم سخن گفته شود.

نویسنده با دسته‌بندی عناوین تحدیدکننده آزادی بیان در سه گروه: آسیب‌زننده به حقوق اشخاص، آسیب‌زننده به دین و شریعت، و آسیب‌زننده به مخاطبان، مدعی شده است که دو دسته نخست و نیز اغلب عناوین دسته سوم در زمینه آثار مورد بحث اصولاً تحقق نمی‌یابد و در دسته سوم نیز تنها یک عنوان (اشاعة فحشاء) امکان تحقق دارد که البته تحقق آن نیز نسبی

۱. استاد سطوح عالی و پژوهشگر حوزه علمیه قم

است و نه مطلق. و براساس موازین فقهی در صورتی که ترتب مفسد بر یک محصول، نسبی باشد، نمی‌توان مبادرت به منع مطلق نمود. نویسنده این فرضیه را قابل جایگزینی با نظریه سنتی می‌داند که راهکاری در جهت گشودن روزنه‌ای به سوی تولید آزادانه هنر ارائه نمی‌کند.

واژگان کلیدی:

هنر، انتزاع و خیال، واقعیت، تعیین، ابهام، ضوابط آزادی بیان.

قلمرو آزادی بیان در نقد هنری

سیدضیاء مرتضوی^۱

چکیده:

یکی از ظرفیت‌های عمده و بسیار رایج هنر، نقد کاستی‌ها، افکار، اخلاق و رفتارهای نادرست و مبارزه با آن‌هاست. اما نقد در هر جامعه و فرهنگی مواجه با شرایط و ضوابطی است. در فرهنگ دینی و چارچوب آیین جاودانه اسلام نیز در دو حوزه فقه و اخلاق، شاهد قیود و شرایطی برای نقد دیگران هستیم که در مجموع نشان می‌دهد نقد درست و مجاز چه شاخص‌هایی دارد؟

قیود مذکور این پرسش را پیش رو می‌گذارند که قلمرو آزادی بیان در نقد هنری چیست و چگونه رسم می‌شود؟ پرسشی که در مبارزه با ستم و بی‌عدالتی اجتماعی و نقد کسانی که حقوق مادی و معنوی، اعم از حقوق فردی و اجتماعی مردم را زیر پا می‌گذارند، رنگ بیش‌تری دارد. یکی از قیود اخلاقی و فقهی، حرمت غیبت است که دامنه موضوعی آن شامل مسائل عمومی و اجتماعی نیز می‌شود. این است که باید دید نقد هنری چه نسبتی با این حکم اخلاقی و فقهی و استثنای آن دارد؟ با توجه به اینکه «تظلم» از مصادیق روشن استثناء در حکم آن است، آیا می‌توان دامنه این استثناء را چنان دید که توانایی هنر را در مقابله با رفتارهای ظالمانه و پایمال‌کنندگان حقوق جامعه نه تنها محدود نسازد بلکه در راستای آن به کار گیرد؟

۱. استاد درس خارج حوزه علمیه قم و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

در این مقاله نشان داده شده که از نگاه فقهی و نیز تفسیری می‌توان و بلکه باید جانب کسانی را گرفت که چنین نگاه گسترده‌ای دارند و تظلم را محدود به شکایت به دستگاه‌های خاص نکرده‌اند. آنچه برخی آیات و روایات به شرحی که در این مقاله آمده، نشان می‌دهد و فقهای بزرگی مانند شیخ انصاری و به ویژه امام خمینی گفته‌اند، دایره آزادی بیان در مبارزه با بی‌عدالتی و ستم را از جمله در قالب‌های هنری بسی گسترده می‌کند و ظرفیت‌های هنری و رسانه‌ای را در کنار سایر توانایی‌های فردی و اجتماعی، در راستای حمایت از حقوق مظلومان قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی:

هنر، آزادی بیان، نقد، افشاگری، انتقام، غیبت، ظلم.

محدوده آزادی هنرمند در نسبت با حریم خصوصی اشخاص و اصناف

محمد‌های مفتّح^۱

چکیده:

حریم خصوصی از مهمترین مباحث حقوق شهروندی است که از سوی متفکران سیاسی و اجتماعی دارای گرایش به مکاتب فکری مختلف مورد توجه قرار دارد. این حریم، از یکسو به عنوان مرزی برای دخالت شهروندان در امور یکدیگر، و از سوی دیگر به عنوان مرزی برای دخالت کارگزاران حکومتی در امور رعایای تحت حاکمیت، مورد مناقشه و بررسی قرار می‌گیرد. و هنرمند، چه از حیث شهروند بودن و چه از حیث نظارتی که از سوی هیئت حاکمه بر او اعمال می‌شود، ناچار به رعایت این حریم و الزامات آن می‌باشد.

در این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به این مسأله پرداخته، و با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام، نگاه مکتب اسلام و فقه امامیه نسبت به جایگاه حریم خصوصی به عنوان مصداق بارزی از اخلاق اجتماعی اسلامی ارائه گردیده است.

در این مقاله اثبات شده است که حریم خصوصی، امری لازم‌الرعايه از سوی هنرمندان بوده، و تنها آنگاه که با مصلحتی اهمّ تراحم پیدا کند قابل هتک خواهد بود؛ و البته هنگامی که اهمّ بودن مصلحت مزاحم مردّد باشد، اصالة الحظر جاری بوده و مانع هتک حریم خصوصی مزاحم خواهد گشت.

واژگان کلیدی: هنر، حریم خصوصی، فقه هنر، فقه سیاسی

۱. عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه قم

جواز درمان با غنا در حال اضطراب

آیت‌الله محمد قائینی^۱

چکیده:

بنا به باور اهل فن، تأثیر برخی انواع موسیقی در معالجه برخی بیماری‌های روحی و اعصاب، قابل رد نبوده و مورد پذیرش و تأیید اهل تخصص است؛ به گونه‌ای که گاه راه دیگری برای درمان آن بیماری، در دسترس نیست. آنچه در این مقاله مدّ نظر است، فرض پذیرش این تأثیرگذاری از یک‌سو، و فرض حرمت آن موسیقی در حال اختیار و بدون ضرورت، از سوی دیگر است. در حقیقت بحث از ضرورت یا مجوّز استفاده از موسیقی برای درمان می‌باشد؛ بدین ترتیب که آیا در نهایت، این تجویز ثانوی، حرمت ثابت شده آن را نفی می‌نماید، و یا حکم به تحریم استفاده از محرّمات و از جمله غنا، در امر درمان بیماری‌ها همچنان برقرار است، ولو این‌که حالت اضطراب پیش آمده باشد؟

نویسنده با بررسی قواعد و چهار طایفه روایات مرتبط، در نهایت به این جمع‌بندی می‌رسد که درمان به محرّمات - و از جمله موسیقی حرام - در ظرف ضرورت، جایز است.

واژگان کلیدی:

غنا، موسیقی درمانی، اضطراب، حرج.

۱. استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

بررسی فقهی موسیقی درمانی

محمد مهدی مقدادی^۱

چکیده:

یکی از کاربردهای مهمی که برای موسیقی مطرح شده، موسیقی درمانی است؛ یعنی استفاده از این هنر در تأمین و بهبود سلامت جسمانی و روانی. نوشتار حاضر با محوریت این مسأله، پس از موضوع‌شناسی و نیز تبیین حکم موسیقی در حالت اولیه، حکم موسیقی غنایی جهت درمان بیماران را بررسی نموده است.

دیدگاهی که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته، جواز درمان با همه انواع موسیقی و حتی موسیقی غنایی، البته، در حالت اضطرار است؛ به طوری که واقعاً، معالجه و درمان بیمار، متوقف بر آن باشد. اگرچه در احراز این نکته (تأثیر واقعی و انحصاری موسیقی غنایی در درمان)، تردیدهایی وجود دارد، در این مقاله، برای تبیین این دیدگاه و استحکام‌سازی آن، دلایلی سامان یافته و تلاش شده است که با نقد و بررسی منصفانه، قلمرو مقبولیت و پذیرش این نظریه روشن شود.

واژگان کلیدی:

موسیقی، غنا، درمان، ضرورت، فقه

۱. عضو هیئت علمی گروه حقوق دانشگاه مفید

فصل سوّم:

بازپژوهی‌های فقه و هنر

باز پژوهی حکم تصویر و مجسمه در فقه شیعه

مهدی نیازی شاهرودی^۱

چکیده:

این مقاله در صدد باز پژوهی موضوع و حکم فقهی تصویرگری و مجسمه سازی است. نویسنده در ابتدا به سراغ واکاوی مفهومی واژگان مرتبط مانند تمثیل، تصویر، تمثال و صورت می رود و اقسام مختلف آن ها را احصاء می نماید. ایشان در ادامه وارد تتبع در اقوال فقها پیرامون حکم تصویر و مجسمه می شود و خود به بررسی تفصیلی و جامع ادله مرتبط می پردازد.

نویسنده در پیگیری این هدف، تک تک ادله ای که مستند حرمت تصویر و مجسمه قرار گرفته اند را بررسی تفصیلی کرده و هر کدام را از حیث سند یا دلالت و یا هر دو، ناتمام تشخیص می دهد. از سوی مقابل، برخی ادله دال بر جواز را واکاوی می نماید که به نظر ایشان در دلالت بر جواز، تمام هستند. بدین ترتیب ساخت و خرید و استعمال مجسمه کامل ذی الروح نیز در نظر نگارنده، بلا اشکال می باشد. تنها صورتی که در نگاه مؤلف می تواند موضوع حرمت واقع گردد و در روایات هم مورد نهی قرار گرفته، وقوع تصویر یا مجسمه در پیش روی نمازگزار است و لا غیر.

واژگان کلیدی:

مجسمه سازی، اشیاء ذی روح، بت سازی، تصویرگری، تمثال.

۱. استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

واکاوی مسأله لهو. از منظر فقهی

منصور مظاهری کرونی^۱

چکیده:

این نوشتار تحقیقی درباره حکم فقهی لهو می باشد و خاستگاه این بحث از آن جاست که برخی از فقها در مسائل گوناگون برای اثبات حکم، به حرمت لهو استناد می نمایند.

در این تحقیق پس از مفهوم شناسی لهو و واژه های مرتبط، آیات و روایات مربوطه مورد تحلیل قرار گرفته و این نتیجه به دست آمده که لهو به طور مطلق، حرمت ندارد و حرمت مختص به لهوی است که موجب انحراف عقیده و یا سوق دادن به ترک واجبات، بی بندوباری و ارتکاب گناهان باشد.

واژگان کلیدی:

لهو، لغو، لعب، باطل

۱. استاد درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم

نقد و بررسی تعاریف موجود در موضوع «غنا»

سیدعباس سیدکریمی^۱

چکیده:

این مقاله در صدد بررسی موضوع غناست. حکم حرمت غنا، مورد اتفاق فقهای شیعه است و آنچه محل بحث و معرکه آراء واقع شده، تبیین موضوع غناست. نویسنده در ابتدا با نقل کلمات متعددی از بزرگان قدما، نشان می‌دهد که حکم حرمت غنا، قابل تردید نبوده و بلکه از ضروریات مذهب است. سپس با اشاره به این‌که غنا، از قبیل موضوعات شرعی (مانند صلات و صوم) نیست که توسط شارع، تأسیس شده و نیازمند تعریف شرع باشد، تعاریف ارائه شده در کلمات برخی فقیهان را در راستای تبیین فهم عرف می‌داند که جنبه تقلیدی ندارد.

نگارنده در ادامه سراغ نقد و بررسی تعریف مشهور فقها از غنا رفته و ابهامات موجود در برخی واژگان کلیدی این تعریف را نشان می‌دهد؛ ابهاماتی که علی‌رغم تلاش‌های فقهای برای رفع آن‌ها، همچنان باقی مانده‌اند. وی سپس تعریفی را با توجه به حکایات و ضرب‌المثلی از عرب اصیل درباره غنا ارائه می‌دهد و قرائن روایی بر تأیید آن را هم عرضه می‌دارد.

انتهای مقاله نیز به نقل و تحلیل کلام مرحوم فیض در تعریف موضوع و حکم غنا اختصاص دارد. نویسنده پس از نقل و تحلیل کلام فیض، دو احتمالی که شیخ انصاری درباره عبارات ایشان داده را ذکر و سپس احتمال سوومی را مطرح می‌سازد که جامع تمامی فقرات کلام فیض باشد.

واژگان کلیدی: غنا، فقه هنر، طرب، ترجیع، موضوع مستنبط

۱. استاد درس خارج حوزه علمیه قم و مدیر گروه فقه هنر مدرسه اسلامی هنر

بازپژوهی حکم «موسیقی» از منظر فقه اسلامی

سیدمحمد مهدی رفیع پور^۱

چکیده:

از مهمترین وظائف فقه، بررسی مشروعیت موضوعات و مسائل مورد نیاز جامعه اسلامی است و مسائل هنری - در معنای عام آن و با صرف نظر از برخی مصادیق - بخشی از نیازهای همیشگی انسان‌ها در طول تاریخ بوده و هست. نیک می‌دانیم در میان موضوعات هنری، مساله «موسیقی» جایگاه ویژه‌ای دارد. مطالعه استفتائات فقهای عظام در دوران معاصر، شاهد عنایت و اهمیت این موضوع در نزد متشرعان دارد و کاشف از دغدغه عمیق متدینان نسبت به آن است. آیا از دیدگاه فقه اسلامی، هرگونه نوازندگی ممنوع است و مصداقی برای «هنر ممنوعه» می‌باشد و یا این‌که در مساله، تفصیل وجود دارد و بسته به تاثیر و هدف کار هنری، حکم شرعی آن هم تغییر می‌کند؟

نتیجه بحث این مقاله - پس از فحص اقوال و بررسی عمیق ادله - بدین جا می‌انجامد که موسیقی (نوازندگی) فقط در صورتی که زمینه تحریک شهوترانی و هرزه‌گری داشته باشد، حرام است و در غیر از آن، اشکالی ندارد. همچنین ساخت آلات موسیقی و خرید و فروش آن‌ها بلاشکال می‌باشد.

واژگان کلیدی:

موسیقی، هنر، خوانندگی، نوازندگی، آلات لهو.

۱. استاد سطوح عالی حوزه علمیه قم

نقش انگیزه و محتوا در حرمت هنر: به ویژه در مورد غناء

سیف‌الله صرّامی^۱

چکیده:

این مقاله در صدد بررسی نقش انگیزه و محتوا در جواز یا حرمت اقسام هنر می‌باشد؛ یعنی این که آیا انگیزه هنرمند یا محتوای ارائه شده، نقش و تأثیری در حرمت هنر و به ویژه غنا دارد، یا این که فارغ از این خصیصه، خود فرم (و به ویژه صوت غنایی)، حرمت دارد. نویسنده پس از فحص اقوال و بررسی ادله، به این نتیجه رسیده است که انگیزه و محتوای حرام در حرمت تمامی اقسام و مصادیق هنر - غیر از غناء - به عنوان تمام موضوع یا جزء موضوع، دخالت دارد. اما در مورد غناء - که نوعی کیفیت صوت است و تعیین آن خارج از موضوع این مقاله می‌باشد - ظاهر ادله معتبر و آرای غالب فقها این است که انگیزه و محتوا در حرمت آن نقشی ندارد.

واژگان کلیدی:

هنر، غناء، موسیقی، صورتگری، آلات لهو، ساز، رقص

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

نقش انگیزه و محتوا در حلیت و حرمت هنر (با تکیه بر غنا و موسیقی)

سید محمدحسین متولی امامی^۱

چکیده:

هنر به عنوان اثرگذارترین مقوله اجتماعی، نقش مهمی در حیات اجتماعی دارد. هنرمند و جایگاه معنوی او در چگونگی خلق یک اثر هنری نقش عمده‌ای دارد. به همین دلیل، انگیزه هنرمند و محتوایی که برای اثر هنری‌اش انتخاب کرده، بیش‌ترین سهم را در اثرگذاری هنر در جان مخاطبان دارد. پژوهش حاضر در پی بررسی نقش انگیزه و محتوا در حلیت و حرمت هنر، با تکیه بر غنا می‌باشد. انگیزه و محتوا در اثر هنری به وحدت می‌رسند و حلیت و حرمت، متوجه آن وجه وحدانی قرار خواهد گرفت. به نظر می‌رسد که مطابق متون دینی، غنا حرمت ذاتی ندارد و بازیگرایی انگیزه و محتوی در اثر هنری، می‌تواند در مقیاس خرد و کلان مورد بررسی باشد. نتیجه این تحقیق، به نقش و تأثیر مستقیم انگیزه و محتوا در حرمت غنا و موسیقی انجامیده است؛ بدین ترتیب که غنای حرام در مقیاس تمدنی، غنایی است که به تقویت فرهنگ طاغوتی بپردازد و در مقابل، غنا مورد رضایت شارع، غنایی است در خدمت فرهنگ دینی.

واژگان کلیدی:

هنر، غنا، موسیقی، هنر تمدنی، انگیزه هنرمند، محتوای اثر هنری.

۱. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم و دانشجوی دکتری دانش اجتماعی مسلمین، مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی(ره).

بررسی استفاده از تعینات هنر در برنامه‌های اماکن اسلامی

سیدمصطفی بهشتی^۱

چکیده:

اماکن اسلامی به سازه‌هایی اطلاق می‌شود که کاربری اصلی آن با دین و آیین اسلام گره خورده است و مهمترین و اصلی‌ترین آن‌ها، مساجد و مشاهد مقدس اهل بیت علیهم‌السلام هستند.

تعینات هنری مرتبط با این‌گونه از اماکن را می‌توان به دو بخش سخت افزاری و نرم‌افزاری تقسیم کرد که در این نوشتار به دلیل محدودیت، تنها به بررسی برخی از تعینات هنری در محدوده مسائل نرم‌افزاری، پرداخته شده است. مسائل نرم‌افزاری بیشتر به برنامه‌ها و مباحث درونی این اماکن مرتبط هستند.

نویسنده در مورد شعرخوانی در مسجد، با اشاره به دو دسته روایت نهی و جواز، ابتدا قول اکثر متقدمین در فتوای به کراهت را اشاره کرده و در مقابل، استدلال بسیاری از متاخرین را ترجیح داده که به قرینه سیره پیامبر، معتقدند روایات ناهیه، مربوط به اشعار نامناسب و روایت جواز مربوط به اشعار سودمند، می‌باشد. خواندن آهنگین اشعار نیز به شرط آن‌که در محدوده غنا قرار نگیرد و متناسب با حریم اماکن دینی باشد، جایز خواهد بود.

۱. استاد سطح عالی حوزه علمیه قم

شرط استفاده از موسیقی در اماکن دینی هم این است که از یک سو نباید داخل در محدوده لهُو باشد و از سوی دیگر نباید با حرمت این اماکن در تعارض قرار گیرد.

هنر اذان‌گویی نیز در فتاوی فقها به استحباب سه بخش فصاحت، خوش صدایی و بلندی صدا منتهی شده است. در مورد اهمیت هنر امام جماعت، باید گفت که اکثر فقها پس از بیان شرایط اصلی امام جماعت، معتقدند در مرجّحات امام جماعت، برتری در قرائت مقدّم بر برتری در فقاهاست.

واژگان کلیدی:

مسجد، شعرخوانی در مسجد، قرائت امام، اذان‌گویی، موسیقی در مسجد.

بررسی تأثیر فقه بر شکل‌گیری پوشیه در شمایل‌های پیامبر(ص) و ائمه(ع) در ایران عصر صفوی (۹۰۸ - ۱۰۳۵ ق)

محمدجواد سعیدی‌زاده^۱

چکیده:

شمایل‌ها در ادوار مختلف به شکلی متفاوت ظاهر شدند. تا پیش از دوره‌ی صفوی نگارگران چهره‌ی پیامبر و ائمه را به وضوح به تصویر در آوردند ولی در عصر صفوی شمایل‌های ایشان را همراه با نقاب و هاله‌ی آتشین به تصویر کشیدند. پرسش این نوشتار آن است که آیا فقه موجب گردید تا هنرمندان به اضافه کردن عنصر پوشیه در نگاره‌های خود دست زدند؟ هدف از این پژوهش بررسی دقیق میزان تأثیرگذاری فقه در این باره است. نتیجه‌ی بررسی نشان می‌دهد که فقه، چه در عرصه‌ی فقه تصویر و چه در عرصه‌ی فقه تعزیه، هیچ تأثیری در این باره نداشته است. روش تحقیق این نوشتار تحلیلی - توصیفی است و ابزار گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای است.

واژگان کلیدی:

شمایل، نگاره، فقه، فقه تصویر، فقه تعزیه، پیامبر اسلام(ص)، ائمه(ع).

۱. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم و دانشجوی دکتری حکمت هنر دینی، دانشگاه ادیان و مذاهب قم

